

Vonatok Hollandiába

100 évvel ezelőtt indult el az első gyermekvonat

Pusztai Gábor

1920. március 25-én a *Miskolczi Napló* harmadik oldalán terjedelmes cikkben számoltak be arról, hogy dr. Plank Miklós városi főjegyző napokig tartó budapesti tárgyalások után elérte, hogy Miskolcra 70, Ózdra, Szerencsre, Tokajból és Sátoraljaújhelyről további 50, vagyis a térségből összesen 120 gyermeket vigyenek Hollandiába, hat hónapos nyaralásra.

„A hollandi családok szeretettel várnak protestáns magyar gyermekeket, az az óhajtuk, hogy inkább leány- mint fiúgyermekeket küldjenek hozzájuk, a fiúk 13 évesnél ne legyenek idősebbek, a leányok 16 évesnél, de lehetőleg legfeljebb 12-14 éves lánykákat látnak szívesen.”¹

A gyermekek figyelmét felhívták, hogy tankönyveiket vigyék magukkal, mivel Hollandiában magyar iskolába kell majd járniuk. Nemcsak a hollandok fogadtak Miskolcra gyermekeket. Az újságickek szerint Olaszország kész volt ezer miskolci gyermek nyaralását biztosítani,² de a svédek is hajlandónak mutatkoztak a gyermekek fogadására. Plank doktor az amerikaiaknál elérte, hogy egy vagonnyi élelmiszert küldjenek a városba, és hogy Miskolcon alakítsanak ki élelmiszerraktárt, ahonnan a térséget ellátják majd segélycsomagokkal. Ekkor a magyar (elsősorban budapesti) gyerekek első, 600 fős csoportja már több mint egy hónapja Hollandiába érkezett, és az Országos Gyermekvédő Liga további csoportokat szervezett, ezúttal vidéken is.

A miskolci főjegyző lelkes beszámolója is bizonyítja, ilyen és ehhez hasonló segítségre az első világháborút követő sorscsapások sorozata után Magyarországnak különösen nagy szüksége volt. A vesztes háború, az azt követő káosz és fosztogatás, az őszirózsás forradalom, a tanácsköztársaság, a román megszállás borzalmi, a vörös- és a fehérterror, majd Trianon és következményei térdre kényszerítették a magyar társadalmat. Az erőszak a háború lezárása és a harcok megszűnte után is még évekig folytatódott.³ Ebben a helyzetben a társadalom alsó- és a középrétegének gyermekei voltak a legvédtelenebb-

¹ 'Április 8-án vagy 10-én indulnak a miskolczi gyermekek Hollandiába'. In: *Miskolczi Napló*, 1920. március 25., 3.

² Hogy Olaszországba végül eljutottak-e nyaralni a miskolci gyerekek, arról további adatot nem találtam.

³ Lásd erről bővebben: ABLONCZY BALÁZS: *Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződések története 1918-1921*. Budapest, Jaffa, 2020. 178.

bek, ők szorultak leginkább segítségre. Főleg a nagyvárosi gyerekek éheztek, fáztak, és betegségek tizedelték őket. Ezt a helyzetet igyekezett orvosolni egy különleges humanitárius akció keretében Svájc, Belgium, Svédország és Anglia mellett Hollandia is. Példátlan mértékű segélyakciót indítottak a hollandok a magyar gyermekek megsegítésére, melynek keretén belül 1920 és 1930 között több mint 28.000 magyar gyermek tölthetett hónapokat holland nevelőszülőknél. A nagyszabású humanitárius mentőakció Magyarországon a „gyermekvonatok” néven vált ismertté. A gyermekvonatoknak a humanitárius oldalon túl egyéb más hatásai is voltak a két ország kapcsolatára. Felendült a turizmus, megélnékültek a gazdasági kapcsolatok, kulturális téren is elkezdődött a közeledés a két ország között, de az egyházi és politikai kapcsolatok is megerősödtek.⁴ A második világháború után a gyermekmentő akciók folytatódtak, igaz csak rövid ideig és sokkal kevesebb résztvevővel.⁵ Az, hogy Hollandia 1918 után segíteni tudott a háborút elszenvedő országoknak, semlegességének és önzetlen lakóinak volt köszönhető.

Hollandia az első világháborúban

Az első világháborúban Hollandia azon kevés államok közé tartozott Európában, mely meg tudta őrizni semlegességét. A háború alatt a németek ezt kihasználták, mivel így a semleges holland kikötőkön (elsősorban Rotterdamban) keresztül tudtak beszerezni a hadviseléshez elengedhetetlenül szükséges nyersanyagokat és élelmiszert. Ezen az üzleten számos holland kereskedő szépen meggazdagodott. Emellett persze Hollandiát is sújtotta a háború, hiszen sok pénzbe került a hadsereg mozgósítása és harckészültségben tartása, a fokozott határvédelem. A gazdasági nehézségek igen súlyosak voltak, mivel összeomlott a nemzetközi kereskedelem, akadozott az élelmiszerimport (ami miatt jegyrendszert kellett bevezetni, sőt Amszterdamban 1917 nyarán még egy éhséglázadás is kitört), és jelentős számú menekült érkezett az országba. Csak Belgiumból több mint egymillió ember menekült az északi szomszédhoz, akiknek többsége a háború végén

⁴ RÉTHELYI ORSOLYA: „Légy reménységgel: Nézz Hollandiára. / Nézz királynéjára! Nem vagy többé árva”. Vilma királynő 1923-as trónjubileuma és a ’Magyar ablak’ a holland királyi palotában. In: *Németalföld emlékei Magyarországon, magyar-holland kapcsolatok*. Szerk. Bárány Attila, Fazakas Gergely Tamás, Pusztai Gábor, Takács Miklós. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2017. 122-143.

⁵ PUSZTAI GÁBOR: Gyermekmentő akciók a második világháború után Magyarországon. In: Aalders, Maarten J., Pusztai Gábor, Réthelyi Orsolya (szerk.): *A gyermekvonatok. Élő hid Magyarországra, Hollandia és Belgium között az első világháború után*. Budapest, L’Harmattan, 2020. 163-193.

visszatért hazájába.⁶ Tovább nehezítette a helyzetet a gazdasági visszaesés okozta magas munkanélküliség és a holland kereskedelmi és halászhajók egy részének elvesztése is, melyeket vagy német tengeralattjárók torpedóztak meg, vagy az angolok koboztak el. A háború közvetlenül nem szedett áldozatokat Hollandiában, de a spanyolnátha igen. A járvány a háború utolsó évében negyvenezer holland életébe került. Világszerte a spanyolnáthában elhunytak számát minimum 25 millióra becsülik.⁷

A hollandok a háború folyamán igyekeztek megőrizni semlegeségüket, és ez abban is megnyilvánult, hogy hivatalosan, politikai szinten egyetlen hadban álló ország felé sem kötelezték el magukat. Az azonban, hogy az egyes magánszemélyek melyik országgal szimpatizáltak, természetesen magánügynek számított. A kép meglehetősen vegyes volt. A 20. század elején, noha a hollandok hagyományosan atlanti orientáltak, a búr háborúk miatt jelentős részük britellenes volt és németbarátnak számított,⁸ mások a franciákat támogatták. A háború alatt számos kezdeményezés volt arra, hogy magánszemélyek, egyesületek, helyi bizottságok valamilyen formában humanitárius segítséget nyújtsanak egy hadban álló félnek. Ennek az egyik módja volt, hogy külföldi hadikórházakban holland önkéntesek sebesülteket gondoztak, vagy úgynevezett missziós kórházakat küldtek külföldre. Holland missziós kórházak [Nederlandse Ambulance] működtek többek között Németországban, Franciaországban, Szerbiában, Bulgáriában, Romániában, Csehország és Magyarország területén is.

A Kuyper nővérek

Egy ilyen kezdeményezés keretein belül érkezett Henriette (1870-1933) és Johanna Kuyper (1872-1947) 1916. január 9-én Budapestre. Ők nem hétköznapi, átlagos, önkéntes ápolónők voltak, hanem Hollandia egyik legismertebb politikusának, Abraham Kuyper (1837-1920) volt holland miniszterelnök (kormányfő 1901-1905) lányai. Abraham Kuyper a holland neokálvinizmus atyjának számított, ő volt a „szigorú református egyház” [Gereformeerde Kerken in Nederland] vezetője, az első holland politikai párt, az Ellenforradalmi Párt [Anti-Revolutionaire Partij] és az Amszterdami Protestáns Egyetem, a *Vrije Universiteit* alapítója. A holland tábori kórház személyzete hat orvostól, húsz ápolótól és két diakónusból állt.⁹ A Kuyper nővérek

⁶ Haar, Jaap ter: *Geschiedenis van de Lage Landen*, Weesp: Fibula, 1988, 534.

⁷ HUME, ROBERT: 'Amikor lecsap a spanyolnátha'. In: *BBC History*, 9/1 (2019. január), 24-31.

⁸ KOSSMANN, E. H.: *De Lage Landen 1780-1980*. Amsterdam, Agon, 1986. 353.

⁹ AALDERS, MAARTEN J.: *Magyarország barátai. Henriette Kuyper (1870-*

Budapesten, a Mexikói út 60-ban, a volt Zsidó Vakok Intézetében berendezett kórházban hat hónapon keresztül segítették a sebesültek ápolását. Elsősorban református körökben keltett nagy feltűnést a Kuyper nővérek jelenléte, és elsősorban egyházi körökben találtak magyar barátokra. Ilyen volt Biberauer Richárd, a Bethesda igazgatója¹⁰ és Sebestyén Jenő (1884-1950) református lelkész is, a magyar neokálvinizmus lelkes hirdetője. Sebestyén 1910-től már tanított a Budapesti Református Teológiai Akadémián, majd annak igazgatója lett (1928-1938), fontos szerepet játszott a Soli Deo Gloria mozgalom megszervezésében és ő volt a Kálvin János Társaság megalapítója 1936-ban. Sebestyén nem mellesleg 1907 és 1910 között az Utrechti Egyetemen folytatott teológiai tanulmányokat, kiválóan beszélt hollandul és a háború alatt táborigazgatóként is szolgált, így közvetlen kapcsolatban volt a Kuyper nővérekkel. 1916 áprilisában maga Abraham Kuyper is ellátogatott Budapestre, ahol Tisza István miniszterelnök fogadta a magas rangú vendéget.¹¹ 1916 júniusában véget ért a holland missziós kórház megbízatása a magyar fővárosban. Ezt követően a Kuyper nővérek a Tátrában és Bécsben nyaraltak néhány hétig, majd hazatértek hazájukba. 1918-ban jelent meg Henriëtte Kuyper könyve magyarországi tapasztalatairól *Hongarije in oorlogstijd* [Magyarország a háború idején] címmel. Ekkor Henriëtte Kuyper már gyakorlott tollforgatónak számított, hiszen több mint egy tucat műve jelent már meg Hollandiában, elsősorban vallási irodalom és útleírások, de műfordítóként is aktív volt. Ebben a könyvében hazánkról nemcsak hogy pozitív képet fest, de ezzel egy olyan országról, kultúráról, nyelvről, társadalomról tájékoztatja a holland olvasókat, melyről addig nem sokat hallottak.¹² Hollandia ezzel egy kis lépéssel közelebb került hazánkhoz, a Kuyper nővérek pedig egész életükre elköteleződtek Magyarország mellett.

Gyermekmentés Hollandiában

A Nagy Háború után a hollandok úgy gondolták, semleges országnak, gazdasági nehézségeik ellenére morális kötelességük segíteni a világgégés áldozatain. Ez elsősorban segélyszállítmányokat jelentett, valamint külföldi gyermekek hollandiai elhelyezését nevelőszülőknél.

1933) és Jan Clinge Fledderus (1870-1946). In: Aalders, Maarten J., Pusztai Gábor, Réthelyi Orsolya (szerk.): *A gyermekvonatok. Élő híd Magyarország, Hollandia és Belgium között az első világháború után*. Budapest, L'Harmattan, 2020. 15-37.

¹⁰ BODOKY RICHÁRD: *Égi sziget*. Budapest, Bodoky Richárdné, 1999. 96.

¹¹ Kuyper volt miniszterelnök Budapesten. In: *Az Újság*, 1916. április 27., 9.

¹² Egy évvel később, 1919-ben második kiadásban *Hongarije. Herinneringen van een Hollandsche vrouw* címmel jelent meg Baarnban a Bosch kiadónál Henriëtte S. S. Kuyper könyve.

Ebben már volt tapasztalatuk a hollandoknak. Már a háború alatt is körülbelül 30.000 német gyermek volt Hollandiában nevelőszülőknél, akik magánszemélyek vagy egyesületek kezdeményezésére (tehát nem állami szinten szervezett akcióról volt szó) jutottak el Hollandiába.¹³ A háború utolsó évében, a spanyolnátha járvány közepette, Amszterdamba érkező külföldi gyermekek nagy száma arra készítette az amszterdami rendőrfőkapitányt, hogy 1918 augusztusában levélben kérjen utasítást az igazságügyi minisztériumtól, mit kezdjenek azokkal a külföldi gyermekekkel, akiknek nincs egészségügyi igazolásuk (arról, hogy nem szenvednek fertőző betegségben).¹⁴

A háború befejezése után gyűjtés indult az éhező Ausztria és Németország polgári lakosságának megsegítésére, valamint ekkor kezdik különböző egyesületek és bizottságok¹⁵ szervezésében nagyobb tömegben Hollandiába vinni a német és osztrák gyermekeket 10-12 hetes üdülésre. A 16 évesnél fiatalabb gyermekeket 500 fős kontingensekben, előzetes orvosi vizsgálat után, vonaton szállították Hollandiába.¹⁶ 1919-ben már szervezeten vittek Németországból és Belgiumból gyermekeket Hollandiába nyaralni, amiről a Német és Belga Gyermekek Üdültetési Bizottsága [Rijks-Commissie voor

¹³ Greber lelkész levele a holland kormányhoz a német Keresztény Segélyegyesület [Verein der Christlichen Hilfe] nevében, Coblenz, 1919. április 4. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

¹⁴ Az igazságügyi minisztérium főtitkárának titkos levele a miniszterhez, Hága, 1918. szeptember 14. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

¹⁵ A német gyermekakció tekintetében ilyenek szervezetek voltak a Nederlandsche Centrale voor vakantiekinderen uit Duitsland [Német Gyermekek Hollandiai Üdültetési Központja], Het Nederlandsche R.K. Huisvestingscomité [Holland Római Katolikus Üdültetési Bizottság], Het Comité voor Nederlandse Kinderen in den Vreemde [Külföldön élő Holland Gyermekek Bizottsága], Verein zur Pflege Deutscher Kinder [Német Gyermekek Gondozásáért Egyesület]. Lásd: F.C.A. van der Minne, a holland határőrség tisztjének [administrateur van de grensbewaking] levele az igazságügyi miniszterhez, 1922. szeptember 22-én. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

¹⁶ F.C.A. van der Minne, a holland határőrség tisztjének [administrateur van de grensbewaking] levele az igazságügyi miniszterhez, 1922. szeptember 22-én. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

Vakantiekinderen uit Duitsland en België] gondoskodott.¹⁷ 1920-ban csak Ausztriából már havonta mintegy 3.500 gyermek érkezett Hollandiába.¹⁸ A holland társadalom széles rétegei viselték szívükön a háború sújtotta országok gyermekeinek sorsát. A schiedami téglagyár munkásai egy napi túlórabérüket ajánlották fel az éhező bécsi gyermekek javára.¹⁹ Az orosz gyermekeknek is gyűjtöttek a hollandok. Az oosterbeeki L.O.V. bútorgyár munkásai például napi bérük egy részét ajánlották fel az orosz gyermekek segélyezésére.²⁰ Az, hogy Magyarországra is kellene segítyt küldeni, vagy magyar gyermekeken is lehetne segíteni, a háború utáni első évben nem jutott eszükbe a hollandoknak. Ennek az volt a magyarázata, hogy Henriëtte Kuyper könyvének pozitív fogadtatása ellenére Magyarország a hollandok fejében még mindig az Osztrák-Magyar Monarchia egy részét jelentette, és úgy gondolták, a Bécsbe küldött segélyek mindkét ország javát szolgálják. De ezek a holland küldemények csak Bécsig jutottak, a Lajttól keletre ekkor még nem érkezett segítség. Vagy ahogy 1920 januárjában egy holland újság címlapján a Magyar Katolikus Bizottság [Comité van Hongaarsche Katholieken] felhívásában olvashattuk:

„Napjainkban a világ segélykérésektől hangos, mely Bécs nyomorára hívja fel a közvélemény figyelmét – ami persze jogos is, hiszen valóban nagy ott a szükség és feltétlenül segíteni kell. Ami azonban kevésbé ismert, hogy a nyomor Magyarországon, és fővárosában Budapesten még elképesztőbb. A háborús szenvedések, a bolsevik terror és a hosszú román megszállás megpróbáltatásai a legszörnyűbb katasztrófát jelentették az ország számára. Miközben a bécsi nyomor enyhítése köti le a nemes lelkű európai nemzetek figyelmét – és még egyszer hangsúlyozom, ott is segíteni kell – Európában nem tudato-

¹⁷ RIJKS-COMISSIE VOOR Vakantiekinderen uit Duitsland en België [Német és Belga Gyermekek Üdültetési Bizottsága] levele a holland belügyminiszternek, 1919. április 14. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

¹⁸ RIJKS-COMISSIE VOOR Vakantiekinderen uit Duitsland en België [Német és Belga Gyermekek Üdültetési Bizottsága] levele a belügyminiszterhez, Nijmegen, 1920. március 2. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van BINNENLANDSE ZAKEN: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

¹⁹ 'De nood in Oostenrijk en Hongarije'. In: *Dagblad voor Zuid-Holland en 's Gravenhage*, 1919. december 16., 1.

²⁰ Az L.O.V. igazgatóságának levele a Holland Vöröskereszthez, 1919. december 31. Nationaal Archief Den Haag, Nederlandse Rode Kruis: Hoofdbestuur toegangsnummer: 2.19.224, bloknummer: 127101 Inventarisnummer: 318

sul, hogy Budapesten százezer elcsigázott gyermek tengeti nyomorult életét, hogy nincs mit enniük, nincs se ruhájuk, se cipőjük. Hogy húsz-ezer csecsemőnek nem tudnak tejet adni, hogy ruha helyett papírba tekerik az újszülötteket, hogy nincs mivel takarózniuk és ki vannak téve a gyilkos gyermekbetegségek veszélyeinek.”²¹ (Pusztai Gábor fordítása)

A drámai hangú felhívás rámutat, hogy a hollandok tudatában Magyarország mint önálló állam még túl új keletű fogalom volt. A holland sajtóban ádáz vita folyt arról, hol van nagyobb szükség a segélyre, melyik város szenved jobban, Bécs vagy Budapest. 1918-19-ben kétségtelenül Bécsbe ment a segélyek nagy része.²² A fentiekhez hasonló cikkekkel és felháborodott olvasói levelekkel, felhívásokkal a sajtó mégis ráébresztette a holland olvasókat, hogy Bécstől keletre is szenvednek az emberek, ott is várják a segítséget.²³ A magyar gyermekek hollandiai üdültetésére létrehozott bizottság (Comité voor het Hongaarsche Kind), melynek tagjai között ott találjuk Johanna Kuyper is, a sajtóban hívta fel az olvasók figyelmét, hogy ha adakozni akarnak a Holland Vöröskeresztnél a magyar gyermekek számára, akkor feltétlenül jelezzék, hogy a *magyar* gyermekek javára teszik ezt, ugyanis az osztrák gyermekekért alapítvány nem gondoskodik a magyarokról.²⁴ Ahogyan a német segélyek esetében, a magyarországi gyűjtéseknél is azt láthatjuk, hogy több holland szervezet is felhívást tett közzé a magyar rászorulóik érdekében. A már említett szervezetek, mint a Magyar Gyermekekért Bizottság (Comité voor het Hongaarsche Kind) és a Magyar Katolikus Bizottság (Comité van Hongaarsche Katholieken) mellett aktív volt a Segély Magyarországnak (Het comité tot verlichting van den nood in Hongarije), a Holland Nők Bizottsága a Tartós Békéért (Het Nederlandsche Comité van Vrouwen voor duuzaamen Vrede), Utrechti Bizottság Magyarország Megsegítéséért (Utrechtsche Comité voor Noodlijvend Hongarije) és számos egyéb egyesület is.

Végül 1919 novemberében megalakult Hágában a Központi Bizottság a Rászoruló Magyar Gyermekekért (Centraal Comité voor noodlijdende Hongaarsche Kinderen) nevű szervezet. A bizottság

²¹ HOLLÓSY, ALEX: Steun voor Hongarije. In: *Het Centrum*, 1920. január 26., 1.

²² A holland lap, a *Vaderland* újságírója 1919 végén is arról gyözködte olvasóit, hogy a Vöröskereszt-segélyek kétharmadának, háromnegyedének Bécsbe kell mennie, és csak egyharmadának, egynegyedének Budapestre, mert ott nincs rá akkora szükség. Voor Oostenrijk en Hongarije. In: *Het Vaderland*, 1919. október 31., 3.

²³ Lásd például: Voor Hongaarsche kinderen. In: *Het Vaderland*, 1919. november 18., 2.

²⁴ De nood in Oostenrijk en Hongarije. In: *Dagblad voor Zuid-Holland en 's Gravenhage*, 1919. december 16., 2.

elnöke F. van Geel Gildemeester volt, a tagok között ott találjuk Van Vredenburg bárót és feleségét, valamint Johanna Kuyper is. A titkári feladatokat Theodor van Schelven, amszterdami orvos látta el, aki 1916-ban a Kuyper nővérekkel együtt Budapesten tevékenykedett a holland missziós kórházban, és magyar felesége, Balogh Irén (aki a budapesti holland missziós kórházban volt ápolónő) is részt vett a bizottság munkájában.²⁵ Van Schelven decemberben kért engedélyt a holland belügyminisztertől, hogy a bizottság gyermekeket utaztathasson be Hollandiába és helyeztethesse el őket holland nevelőszülőknél. Ekkor a bizottság már rendelkezett elegendő fedezettel, hogy ki tudja fizetni az útiköltségeket, Hollandia-szerte harminc albizottsága volt, és több mint 1500 holland nevelőszülő jelentkezett náluk, akik mind magyar gyermekeket akartak befogadni. A bizottság már kapcsolatban állt Magyarországon az Országos Gyermekvédő Ligával, a hágai magyar követtel és a budapesti holland főkonzullal, Jan Clinge Fledderusszal is (1870-1946), aki a legtöbb magyar segélyakció esetében ott állt a háttérben, így ennek a bizottságnak a létrehozásánál is bábáskodott.²⁶

Jan Clinge Fledderus budapesti főkonzulként közvetlen közletről látta a magyar fővárosban uralkodó állapotokat, a nyomort, az éhezést, a terror következményeit. Ő volt az, aki Hollandiában felhívta a figyelmet arra, hogy a háború sújtotta országok közül Magyarország is nagy segítségre szorul. Az ő kezdeményezésének volt köszönhető, hogy Hollandiából 1919 őszén már élelmiszer, ruha és gyógyszer segélyszállítmányok érkeztek Magyarországra. Csak Utrechtben december első heteiben több mint 3000 gulden (mai árfolyamon 18.700 euró) értékben gyűjtöttek adományokat, amiért a magyar kórházak számára takarókat, lepedőket, élelmiszert és szappant küldtek.²⁷ Catharina Kuyper a sajtón keresztül intézett felhívást a holland dolgozó nőkhöz, magyar gyermekek számára kérve segítséget:

„Országszerte arra készülnek a dolgozók, hogy kevés szabadnapjaik egyikét (karácsony másnapját) feláldozzák és túlórázzanak. Miért is teszik ezt? Az ezen a napon munkával megkeresett fizetésüket a szükségét szenvedő Ausztria és Magyarország javára akarják felajánlani. Ezzel akarnak segíteni azoknak a sanyarú sorsú gyermekeknek, akik félő, hogy e nélkül elpusztulnának. A munkások egy része azzal az ötlettel állt elő, hogy a nők is készítsenek két ünnep között adomá-

²⁵ VREDENBURCH, W. C. A. VAN: *Een en ander over de Hongaarsche Kinderactie in Nederland*. 's Gravenhage: Blommendaal, 1927., 3.

²⁶ Th. Van Schelven levele a holland belügyminiszterhez, Hága 1919. december 18. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Binnenlandse Zaken: Armwezen, toegangsnummer: 2.04.55, bloknummer: B24092 Inventarisnummer: 551

²⁷ 'Hulp aan Hongarije'. In: *Het Centrum*, 1919. december 15., 5.

nyokat a szenvedő gyermekeseregnek. (...) Dolgozó holland nők, bármilyen társadalmi osztályhoz tartoztok is, akartok segíteni? Készítsetek egy ruhadarabot, egy 1-16 év közötti gyermek számára! Nekik szó szerint semmilyük sincs!”²⁸

(Pusztai Gábor fordítása)

1919. december 15-én elindult a második, segélyeket szállító vöröskeresztes vonat Ausztria és Magyarország felé. A vonatparancsnok az egyik legnagyobb holland hajózási társaság, a Rotterdamsche Lloyd igazgatója és egyúttal a Holland Vöröskereszt rotterdami vezetője, D. T. Ruys volt. Rajta kívül még F. Gobius és tizenkét főnyi őrsemélyzet kísérte a vonatot. Hogy ekkor még mennyire az osztrákoknak nyújtott segítség foglalta le a hollandokat, bizonyítja, hogy az 53 tehervagonból 46 vagon osztrák városokba ment (Bécs, Innsbruck, Salzburg, Graz) és csupán 7 vagonnyi segélyt vittek Budapestnek (más magyar város szóba sem került).²⁹ A Magyarországnak szánt holland szállítmány értéke így is elérte a 75.952 guldent (mai árfolyamon 472.964 euró).

1920 elején aztán egész Hollandia megmozdult. Magánszemélyek, cégek, egyesületek és vállalatok ajánlottak fel ingyen adományokat Magyarország számára. Csak 1920 januárjának első hetében az eindhoveni Philips cég (mely manapság elektronikai és orvosi eszközeiről híres, de akkor még hivatalosan izzógyár [gloeilampenfabriek] volt) röntgengép-alkatrészeket, az amszterdami Bijenkorf áruház két láda „cumisüveget cumival,” a Királyi Gyógyszerkereskedelmi Egyesület (Koninklijke Pharmaceutische Handelsvereniging) Amszterdamból 15.000 gulden (ami mai áron 85.000 euró) értékű gyógyszer- és kötszerszállítmányt küldött Budapestre. A Nélkülöző Bécsi Gyermek Segélyezéséért Központi Bizottság delfti részlege (Centraal Comité tot Hulpverlening aan de Noodlijdende Kinderen te Wenen afdeling Delft) több tonna élelmiszert (szárazbabot, tejkonzervet, leveskockát) és ruhát ajánlott fel Magyarország számára.³⁰ De voltak magánszemélyek is, akik saját vagy vásárolt használati eszközöket küldtek a Holland Vöröskereszt közvetítésével hazánkba. Egy amszterdami polgár például 2 gyapjútakarót, 12 lepedőt, 8 nagypárna- és 5 kispárnahuzatot, valamint 6 kendőt ajánlott fel, egy deventeri család több láda gyermekruhát és élelmiszert küldött.³¹

²⁸ De nood in Oostenrijk en Hongarije. In: *Dagblad voor Zuid-Holland en 's Gravenhage*, 1919. december 16., 1.

²⁹ De Weenske trein. In: *Dagblad voor Zuid-Holland en 's Gravenhage*, 1919. december 16., 1.

³⁰ Nationaal Archief Den Haag, Nederlandse Rode Kruis: Hoofdbestuur toegangsnummer: 2.19.224, bloknummer: 127101 Inventarisnummer: 318

³¹ Nationaal Archief Den Haag, Nederlandse Rode Kruis: Hoofdbestuur toegangsnummer: 2.19.224, bloknummer: 127101 Inventarisnummer: 318

1920. március 4-én már a negyedik, vöröskeresztes segélyekkel meg-
 rakott holland vonat is befutott Budapestre, és tizenkét nappal később
 már az ötödiket indították.³² De az igazán látványos segítség a magyar
 gyermekek hollandiai nyaraltatása volt.

Elindulnak a gyermekvonatok

A Segély Magyarországnak (Comité tot verlichting van den nood in
 Hongarije) nevű szervezet jóvoltából az első magyar gyermekek már
 1919 decemberében elindultak Budapestről Hollandiába. A szervezet
 a Hollandiában élő gróf Batthyány Béla, Ótordai Weress Jenő és Be-
 nedek-Lammers Oszkár kezdeményezésének volt köszönhető. Erede-
 ti céljuk az Angliában lévő magyar hadifoglyok hazajuttatása volt,
 de később már a magyar gyermekeknek is gyűjtést rendeztek. Ennek
 a szervezetnek a megbízásából indult Magyarországra De Graaf van
 der Mooren asszony és vitt 24 gyermeket Hollandiába,³³ akiket Hágá-
 ban, illetve Baarnban helyezték el 4-5 hónapi nyaralásra.³⁴

A gyermekmentő akció akkor kapott nagy lendületet, mikor az
 Országos Gyermekvédő Liga 1920. február 8-án elindíthatta az első
 600 főből álló gyermekvonatát Hollandia felé. A cél az volt, hogy
 lesoványodott, beteges magyar (főleg budapesti) gyermekek holland
 nevelőszülőknél töltsenek néhány hónapot, hogy ott, nyugodt körü-
 mények között feltáplálják őket, megerősödjenek, majd hazatérjenek
 szüleikhez. A gyermekvonatok elindulása után is számos formában
 segítettek Magyarországot a hollandok, és ebben szintén szerepe volt
 a Kuyper nővéreknek. A budapesti Bethesda kórház javára alapított
 holland *Bethesda Comité*ban ott találjuk a Kuyper család tagjait: az
 elnök Henriette Kuyper, az alelnök Johanna Kuyper volt, az egyik
 vezetőségi tag pedig Cornelia Maria Johanna Kuyper-Heylblom
 (1861-1939), az előbbieik sógornője, a Kuyper nővérek bátyjának,
 Herman Huber Kuypernek (1864-1945), az amszterdami Vrije Uni-
 versiteit rektorának és egyházjog professzorának a felesége volt.³⁵
 Természetesnek tűnik, hogy Catharina Kuyper is aktívan részt akart
 venni a magyar segélyakciókban. Az Amerikai-Holland Protestáns
 Gyermeksegély Bizottság (Amerikaansch-Hollandsch Comité voor
 noodlijdenden Protestantse kinderen) tagjaként Amerikában gyűjtött
 pénzt a magyar gyermekek részére és rendszeresen járt Magyarorszá-

³² De nood in Oostenrijk en Hongarije. In: *Dagblad voor Zuid-Holland en 's
 Gravenhage*, 1920. március 8. , 1.; De vierde Roode Kruistrein. In: *Dagblad
 voor Zuid-Holland en 's Gravenhage*, 1920. március 8. , 1.;

³³ Een reis naar Boedapest in 1919. In: *Haagsche Courant*, 1920. január 3.,
 9-10.

³⁴ Magyar gyermekek utazása Hollandiába. In: *Pesti Hírlap*, 1919. december
 16., 7.

³⁵ Ontbinding „Bethesda” Comité. In: *De Standaard*, 1921. június 23., 5.

gon. A pénzből nem a magyar gyermekek Hollandiába utaztatását, illetve nyaraltatását finanszírozták, hanem helyben akartak enyhíteni a nyomoron. Budapesten és környékén 16 ingyenkonyhán naponta 1300 gyermeknek osztottak ételt.³⁶ Catharina Kuyper nevéhez fűződik még a budapesti Julianna Iskola alapítása mellett a debreceni egyetemen az 1920-as években egy holland tanszék létesítésére tett kísérlet is.³⁷

1920 és 1930 között összesen több mint 28.000 magyar gyermek jutott ki Hollandiába és töltött kint hónapokat, egyesek éveket nevelőszülőknél. Belgiumban 1923 és 1930 között több mint 21.000 kis magyar nyaralt. Ugyanebben az időben Svájcba 10.000, Svédországba 131, Angliába 603 gyermek került ki. Összesen több mint 60.000 gyermek vett részt a gyermekmentő akcióban.

Magyarország kapcsolatai Hollandiával a két világháború közötti időszakban kifejezetten erősödtek. Ez pedig közvetlen vagy közvetett módon a gyermekvonatoknak volt köszönhető. A gyermekeken keresztül a holland társadalom széles rétegében tudatosult Magyarország létezése, sorsa, társadalmi, (kül)politikai helyzete.³⁸ Az Utrechti Egyetemen 1939-ben magyar tanszék is alakult. A kulturális kapcsolatok megélénkültek, az irodalmi élet felpezsdült a szaporodó műfordításokon keresztül. Míg a 19. században alig néhány magyar író és költő művét olvashatták a hollandok (Jókai, Petőfi, Madách), addig a két világháború között bő tucat ismert, illetve mára elfeledett magyar író (köztük Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Molnár Ferenc, Kassák Lajos, Tamási Áron, Zilahy Lajos, Vaszary Gábor, Földes Jolán, Földi Mihály, Körmendi Ferenc, Harsányi Zsolt, Székely László, Zboray Ernő) művei jelentek meg hollandul.³⁹ A turiz-

³⁶ C. de Neef, C. M. A. Kuyper: Amerikaansch-Hollandsch Comité voor noodlijdende Protestantsche Kinderen. In: *De Spiegel*, 1923. szeptember 29. (17/52), 418-419.

³⁷ BOZZAY RÉKA: Holland tanszék alapításának kísérlete a két világháború között. In: *Gerundium*, 7:4-3 (2016), 61-71.

³⁸ Hollandiában számos kiadvány jelent meg a trianoni Magyarországról, annak irodalmáról, nyelvéről, kultúrájáról a két világháború között. Pl: Abbing, A. B. M.: *Het drama van Trianon*. Amsterdam, Van Campen, 1931.; Dekker, W. A.: *Van Godsdiens en Vaderland*. Nijkerk, Callenbach, 1939.; Hoekstra, Elly: *Eenige bijzonderheden over de Hongaarsche taal*. Utrecht, 1939.; Noppen, Henry J. van: *Eenige indrukken en beschouwingen over Hongarije en zijne bevolking*. 's Gravenhage, 1925.; Vredenburg, W. C. A. baron van: *Hongarije en de Hongaren*. Leiden, Sijthoff, 1936.; Wormser, C. W.: *Mijn Balkanreis*. Bandoeng/Amsterdam, Vorkink, 1936.; Schneiders, Frans: *Hongarije. Het lied van de Donau*. 's Hertogenbosch, Teuling, [1936].

³⁹ PUSZTAI GÁBOR: *Menekülés az idegenbe*. Debrecen: Prinartart Press, 2017.

mus is fellendült. A holland nevelőszülők népes csoportja, de egyéni, kalandvágyó turisták is ellátogattak Magyarországra. A hollandok számára Magyarország felkerült a térképre.

Éhező gyermekek és a nagypolitika

A gyermekvonatok, vagyis a holland, belga, angol, svéd és svájci nevelőszülők féltő gondoskodása hatalmas segítséget jelentett az éhező gyermekeknek és családjuknak. A humanitárius segítség minden szempontból szükséges volt. Azt is látnunk kell azonban, hogy a gyermekmentő akció sikere nem csak a befogadó nemzetek, elsősorban a hollandok segítőkészségének, szociális érzékenységének, felebaráti szeretetének volt köszönhető, hanem a magyar kormány készséges együttműködésének is. És ebben a humanitárius akcióban magyar részről vegyült némi politikai érdek is. A gyermekvonatok a Trianon utáni Magyarországon az egyik kitörési pontot jelentették a külpolitikai elszigeteltségből. Ebben az időszakban a magyar külpolitika minden lehetőséget megragadott, hogy ellensúlyozza a kedvezőtlen nemzetközi környezet hatásait, az ellenséges szomszédok propagandatevékenységét, Magyarország negatív külföldi sajtóját. Tudományos, egyházi, sport- és személyes kapcsolatokat is felhasználtak, hogy a nemzetközi közvéleményt tájékoztassák Magyarország valós helyzetéről, az országot ért tragédiáról, a trianoni igazságtalanságról. Ebbe a politikai helyzetbe simultak bele a Nyugat-Európába induló gyermekvonatok is. Az Országos Gyermekvédő Liga által szervezett humanitárius akció, amellyel, hogy ténylegesen szükséges volt a leszállított, háborús traumán túlesett gyermekek külföldi üdültetése, beleillett a magyar kormány politikájába. A szegény, lerongyolódott magyar gyermekek tízezrei, mint megannyi kis diplomata, hirdették pusztá jelenlétükkel Hollandiában, Belgiumban, Svájcban, Svédországban vagy Angliában a sanyarú magyar sorsot és keltettek szimpátiát több millió nyugat-európai polgárban a magyarok iránt. A gyermekakció hosszú éveken keresztül sikeresen folyt mindaddig, míg a politikai érdek és a partnerországok mindezt lehetővé tették.

Gyermekvonatok 1945 után

A második világháború után ismét elindultak a gyermekvonatok. Újra magyar gyermekek ezrei jutottak el Hollandiába, Belgiumba, Svájcba, Dániába, Olaszországba, Franciaországba, sőt még Romániába is. A második világháború után azonban a politikai akarat gyorsan elapadt. Csúpan 1946 és 1949 között járhattak a gyermekvonatok, melyeket elsősorban az Actio Catholica, a Református Egyház, a Vöröskereszt és kommunista háttérű intézmények, mint például a Nemzeti Segély, szervezett. A továbbiakban csúpan a belga és a holland gyermekvonatokra koncentrálok.

Vonatok Belgiumba

A holland vonatoknál jóval hamarabb indultak el a belga gyermekvonatok. A *Kis Ujság* 1946 augusztusában adott hírt arról, hogy a belgiumi katolikus egyház, pontosabban a belga püspöki kar kezdeményezésére belga katolikus családok több hónapi üdülésre vendégül látnak majd magyar katolikus gyermekeket. A belga szervezők ebben az ügyben már megkeresték a magyar bíboros hercegprímást, Mindszenty Józsefet és az Actio Catholicát is.⁴⁰

A belga katolikusok, illetve az Actio Catholica brüsszeli központja az első világháborút követő gyermekmentő akció mintájára akarták megszervezni a gyermekek nyaraltatását. Ebben kiemelkedő szerepet játszott a katolikus pap Knébel Miklós,⁴¹ akinek már az I. világháború utáni belgiumi gyermekvonatok szervezésében vezető szerep jutott. A terv az volt, hogy mintegy ezer magyar gyermeket, elsősorban szegény körülmények között tengődő, lesóványodott, legyengült gyerekeket akartak belga családoknál vendégül látni. A belga fél gondoskodott a magyar gyermekek vonattal való kiutaztatásáról, valamint a nemzetközi utazási engedélyek beszerzését is vállalták. Az itthoni szervezőknek az volt a feladatuk, hogy kiválogassák a gyermekeket és a magyar kiutazási engedélyeket beszerezzék. Az Actio Catholica 1946 novemberére 600 gyermeket ki is válogatott az útra és a névjegyzéket eljuttatta a Népjóléti Minisztériumhoz, melynek vezetője 1946. február 4-óta az MKP tagja, Molnár Erik volt. A gyermekek kiutazásához a minisztériumnak meg kellett szereznie a SZEB engedélyt is.⁴²

Az Actio Catholica szociális osztályának vezetője, dr. Varasdy Sándorné, gróf Zichy Henriette (1906-2000) visszaemlékezései szerint Belgiumba két, egyenként 500 főt szállító gyermekvonat ment, melyeknek ő volt a vonatparancsnoka. A belgiumi turnus hat hónap volt.⁴³ Az első gyermekvonat 1947 júniusában indult el Magyarországról és Belgiumból 1947. december 20-án, reggel nyolc órakor érkezett vissza Budapestre, a Keleti pályaudvarra.⁴⁴ Az 500 gyer-

⁴⁰ *Kis Ujság*, 1946. augusztus 9., 4.

⁴¹ Knébel Miklós a gyermekvonatok szervezési munkájának közepette, 1949. április 20-án, 56 éves korában, Hollandiában, a Haarlem melletti Nieuwenhagenben, agyvérzés következtében hunyt el. Erről a holland sajtó is hírt adott. *Algemeen Handelsblad*, 1949. április 22., 2.; *De Tijd*, 1949. április 21., 1.; *Nieuwe Apeldoornse Courant*, 1949. április 22., 1.

⁴² *Kis Ujság*, 1946. november 9., 2.

⁴³ ZICHY HENRIETTE: Hosszú életem alatt sokat éltem át, sokat szenvedtem, de mindig helytálltam. (Dr. Varasdy Sándorné Zichy Henriette visszaemlékezései). In: *Gödi Almanach 1999*, Göd, Göd Város Önkormányzata, 1999. 94-119.

⁴⁴ *Friss Ujság*, 1947. december 19., 5.; *Szabad Szó*, 1947. december 19., 4.

mekből 453 érkezett vissza Magyarországra.⁴⁵ Ugyanez a szerelvény indult vissza Budapestről, melynek 500 kis utasát szintén az Actio Catholica választotta ki. 200 gyermek Belgiumba utazott, 300 tovább ment Hollandiába.⁴⁶ Ez volt tehát a második Belgiumba induló gyermekvonat. A vonatot Mindszenty hercegprímás búcsúztatta, de jelen volt a holland és a belga követ is.⁴⁷ Ennek a vonatnak az egyik utasa volt az akkor kilenc éves, az egri ötgyermekes családból származó Dombrády Emília is. Visszemlékezése szerint apácák voltak a kísérők, a háromnapos úton teát és margarinos kenyeret kaptak reggelire. A háborút követő szűkös évek, a pusztítás nem csak a tájon és a városokon látszott. Németországon keresztül ment a vonat, és Dombrády Emília visszaemlékezése szerint minden állomáson, ahol megálltak, hatalmas éhező tömeg gyűlt a vonat köré. „Vékony, koszos kezek nyúltak az ablak felé, ételt koldulva. Akkor mi gyerekek odaadtuk az éhezőknek a kenyerünket.”⁴⁸ A vonat Brüsszelben állt meg, ahol a Belgiumba szánt gyermekek leszálltak. A gyerekek nyakában papír biléta lógott az adataikkal és a befogadó család adataival. Dombrády Emília két másik gyerekkel (Farkas Máriával és egy kislánnyal) együtt az akkor 16.300 lelkes, kelet-flandriai városkába, Zelebe került, 57 km-re Brüsszeltől. Emíliát egy ötgyermekes kereskedőcsalád fogadta be. Mivel jól beszélt németül, nem volt kommunikációs probléma a befogadó családdal, sőt a többi gyereknek is ő tolmácsolt, ha kellett. A helyi iskolába járt, minden reggel fél hétkor misével indult a nap, utána reggeli, majd 9-kor kezdődött az oktatás, délben hazamentek ebédelni, majd 2-re visszamentek az iskolába, ahol még délután 4-ig tanultak. Az étel mindig bőséges, változatos és finom volt. A magyar gyermekek számára ekkor luxusterméknek számító déligyümölcsök mint banán és narancs is teljesen megszokottnak számított. A család gondosan figyelt rá, hogy Emília súlyban gyarapodjon, ami sikerült is, hazainduláskor három kilóval többet nyomott. A család új ruhákat vásárolt, illetve csináltatott neki. A búcsú nehéz volt, Emília ajándékokkal megpakolva, sírva búcsúzott a családtól. 1948 júliusában jött haza, de magyarul akkorra már teljesen elfelejtett. A Keletiben a szülei és testvérei várták, akiknek hazafelé próbált volna mesélni az élményeiről, de nem jött magyar szó a szájára. Csak hollandul tolultak szájára a szavak. Szeptemberben nem is tudta elkezdni az iskolát Egerben, ki kellett hagynia egy évet, hogy újra megtanuljon magyarul.⁴⁹

⁴⁵ Hírek az A. C. gyermekvonatairól. *Új Ember*, 1948. január 4., 8.

⁴⁶ Hírek az A. C. gyermekvonatairól. *Új Ember*, 1948. január 4., 8.

⁴⁷ *Kis Ujság*, 1947. december 20., 2.

⁴⁸ Interjú Dombrády Emíliával, Debrecen, 2009. április 21.

⁴⁹ Interjú Dombrády Emíliával, Debrecen, 2009. április 21.

Míndeközben a magyar kommunista párt frontális támadást intézett az egyházak ellen, melynek legfontosabb eleme 1948 júniusában az egyházi iskolák államosítása volt. A kommunista sajtóban a katolikus egyházat összefésülték a fasizmussal és Mindszenty „reakciós kalandorpolitikájáról” írtak.⁵⁰ A katolikus egyház részéről jelentős volt az iskolák államosításával szembeni ellenállás. Az Actio Catholica igazgatója, Mihalovics Zsigmond (1889-1959) ebben a küzdelemben fontos szerepet játszott, így a hatóságok célkeresztjébe került. 1948 júliusában az AVO házkutatást tartott az Actio Catholica irodáiban és kihallgatta az ott dolgozókat, köztük Mihalovicsot is. Ekkor még elengedték. Mihalovics ezután tájékoztatta Mindszentyt a törtétekről, majd megegyeztek, hogy Mihalovicsnak sürgősen el kell hagynia az országot. Másnap éjjel átszökött az osztrák határon.⁵¹ A hatóságok eltűnésekor elfogatóparancsot adtak ki ellene, minderről a holland sajtó is beszámolt.⁵² Magyarországon pedig megkezdődött az Actio Catholica elleni koncepciós per, melynek fővádoltja, Mihalovics ellen csak távollétében tudtak ítéletet hozni.⁵³ Mihalovicsot a népbíróság végül tíz év fegyházbüntetésre ítélte, de ő ekkor már nem volt az országban. Először Bécsbe, majd Rómába ment, innen pedig 1950-ben Chicagoba utazott. Itt halt meg 1959-ben.⁵⁴

Az Actio Catholica mellett magát a gyermekvonatokat is számos nemtelen támadás érte a kommunista sajtó hasábjain. Ezek közül talán a leghevesebb Fehér Klára (1919-1996), a *Szabad Nép* újságírójának cikkei voltak. Fehér Klára a hetvenes, nyolcvanas években útikönyveiről és ifjúsági regényeiről volt ismert, a *Lúdas Matyi* hasábjain is publikált, de 1945 és 1956 között nem volt ilyen ártatlan a szerepe. A háború utáni kommunista rezsim elvakult agitátora és kiszolgálója volt, sőt a Szent-Iványi Domokos (1898-1980) diplomata, politikus elleni koncepciós perben kihallgatóként is közreműködött,⁵⁵ ahol a vádolt visszaemlékezései szerint „Fehér Klára egy éjszakán keresztül faggatta, s biztatásként Szent-Iványi fejét időnként a falba verte.”⁵⁶

⁵⁰ VÁSÁRHELYI MIKLÓS: Mindszentyék horthysta rádiópropagandája. *Szabad Nép*, 1948. július 16., 4.

⁵¹ SERES FERENC: *Mihalovics Zsigmond élete és művei*. Pilisszentlélek: Út, Igazság, Élet, 1993. 93-94.

⁵² Arrestatiebevel tegen directeur Hongaarse Katholieke Actie. In: *Provinciale Drentsche en Asser Courant*, 1948. július 12., 1.

⁵³ Az Actio Catholica fasiszta vezetői a népbíróság előtt. In: *Világosság*, 1948. július 20., 1.

⁵⁴ SERES, *Mihalovics Zsigmond...*, 95-96.

⁵⁵ SZÉCHENYI ÁGNES: „A nemzet legnagyobb költője ne kockáztassa az életét – Illyés Gyula 1956-os naplója”. 200-217.

⁵⁶ TÖRÖK BÁLINT: Kik esküdtek össze a köztársaság ellen? *Magyar Szemle*, 16/7-8 (2007) http://www.magyszemle.hu/cikk/20070921_kik_eskud-

Fehér éles kirohanásokat intézett a *Szabad Nép* hasábjain mindenki ellen, aki szerinte nem a népi demokrácia híve volt, vagy az előző rendszer elitjéhez tartozott. *Marikák, jelentkezzetek!* című cikkében a Vöröskeresztet veszi célba, és azt mint „bujkáló fasiszták” disszidálását elősegítő szervezetet mutatja be. Írását azzal fejezi be, hogy: „Márpedig akár tetszik, akár nem, végleg rendet kell itt teremteni! Utalják a Magyar Vöröskeresztet a népjóléti miniszter felügyelete alá, akkor majd megszűnik az illegális kivándoroltatás!”⁵⁷ Vagyis ha kommunista befolyás alá tartozik majd a Vöröskereszt, csak akkor lesz majd rend az újságíró szerint. *Soha ennyi szakértő, ennyi államérdek és haldokló nagymama. Kinek a talpa alatt ég a talaj?* című 1947. november 23-i cikkében szintén a Nyugatra igyekvő magyarokat kritizálta, de itt már a gyermekvonatok kérdése is előkerült: „A hölgy, nercbundás, Körössy Kamillának hívják és gyermekvonatot szeretett volna kísérni Belgiumba, de sajnos a házban van egy roszszakarója és besúgta, hogy nyugatról jött haza.”⁵⁸ Vagyis a cikkíró azt sugalmazza, hogy az Actio Catholica által szervezett gyermekvonat egy olyan fedőszervezet, mely disszidensek kiutazását intézi. A hollandiai ösztöndíjasok is ugyanebbe a kategóriába tartoznak Fehér szerint: a cikkbéli Almássyné fiának barátja is jól ügyeskedett, és „Utrechtból kapott ösztöndíjat.”⁵⁹ *Megy a gőzös, megy a gőzös Belgiumba* című írásában frontális támadást indít a gyermeküdültetési akció és annak szervezői ellen.⁶⁰ Fehér fenti cikkében úgy állítja be az Actio Catholica gyermekvonatát, mint a Horthy-korszak prominenseinek gyermekei számára szervezett exkluzív üdülést. A szerző a cikk sokatmondó alcímével igyekszik feltűzteni az egyszeri olvasót a katolikus szervezet ellen: „Grófi csemeték, Horthy külügyminiszterének unokái, vezérkari tiszt gyereke az Actio Catholica gyermekvonatán.”⁶¹ És ha az olvasónak nem lett volna egyértelmű, hogy itt a „népi demokrácia” ellenségeiről van szó, a cikkben Fehér Klára mindenki számára világossá teszi, hogy a gyermekek szülei itt mind: „B-listás miniszteri tanácsos, B-listás katonatiszt, B-listás főorvos, volt gázdatiszt.”⁶² Emellett a gyermekvonatok kísérői, akik szerinte egytől

tek_ossze_a_koztarsasag_ellen. Hozzáférés: 2019. 03. 28.

⁵⁷ FEHÉR KLÁRA: *Marikák, jelentkezzetek!*. In: *Szabad Nép*, 1946. október 24., 4.

⁵⁸ FEHÉR KLÁRA: *Soha ennyi szakértő, ennyi államérdek és haldokló nagymama. Kinek a talpa alatt ég a talaj?* In: *Szabad Nép*, 1947. november 23., 6.

⁵⁹ FEHÉR: *Soha ennyi szakértő...*, 6.

⁶⁰ FEHÉR KLÁRA: *Megy a gőzös, megy a gőzös Belgiumba*. In: *Szabad Nép*, 1948. január 18., 11.

⁶¹ FEHÉR: *Megy a gőzös...*, 11.

⁶² FEHÉR: *Megy a gőzös...*, 11.

egyig grófnők és csendőrezredes-feleségek, arra használják a nyugati utat, hogy illegálisan külföldön telepedjenek le, vagyis disszidálnak. Írása végén a *Szabad Nép* újságírója beveti a kontraszt hatásos fegyverét, a cikkében vázolt társadalmi réteg, vagyis az „úri Magyarország” maradékai, akik szerinte katolikus segítséggel nyugati luxuryaralásra küldik gyermekeiket és a munkásosztály hazai nyomora között: „Csak az a kérdés, hogy a dohos pincelakásokban sínylődő, Mária Valéria telepen, nyomortanyákon pusztuló gyerekserg mikor jut el ilyen gyerekvonattal Hollandiába vagy Belgiumba? Ha beszerez egy vezérkari százados szülőt, vagy egy Horthy miniszter nagypapát?”⁶³ Fehér Klára tendenciózus cikkében habozás nélkül, mintegy fenyegetésképpen, az újság hasábjain közreadta az általa hevesen támadott magánszemélyek nevét és lakáscímét is. Ez történt a gyermekvonat egyik kísérője esetében: „Nem tért vissza többek között Demel Károlyné, Díszter 11. szám alatti lakos sem (...) Hajléktalanok figyelem! Kiigényelhető lakás!”⁶⁴ Az *Új Ember* szerkesztősége fontosnak tartotta, hogy hasábjain reagáljon a nemtelen támadásra *Megy a gőzös Belgiumba* című cikkében.⁶⁵ Itt hiába próbálták cáfolni a Fehér cikkében szándékosan felnagyított vagy eltorzított részleteket. A katolikus lap munkatársai hiába támasztották alá igazukat statisztikákkal és konkrét adatokkal, ez csupán arra volt jó, hogy újabb cikk megírására ösztönözzék a dühtől izzó Fehér Klárát. Mikor Fehér válaszában arra tér ki, hogy az *Új Ember* cikke szemére veti, álneven férközött mit sem sejtő informátorai bizalmába, és Somssitch grófnőnek adta ki magát, Fehér így reagál: „De tehetek én arról, hogy az Actio Catholica ügyfelei szívesebben nyitnak ajtót egy léhűtő arisztokratának, mint egy igazságot kereső, dolgozó újságírónak?”⁶⁶ Az *Új Emberben* erre az írásra február 1-én jelent meg a válaszcikk, mely leszögezi, Fehér írása tele van valótlanságokkal, csúsztatásokkal, torzításokkal.⁶⁷ Ezzel azonban semmit sem értek el. 1948-ban a népjóléti miniszter végleg leállította a külföldi gyermeknyaralásokat.

Gyermekvonatok Hollandiába 1945 után

A második világháború nem kímélte Hollandiát. 1939-ben még abban reménykedtek a hollandok, hogy meg tudják őrizni semlegességüket, ahogy azt az első világháborúban tették, de 1940-ben az ország hadszíntérré vált. A Wehrmacht öt nap alatt lerohanta és elfoglalta az országot, Rotterdamt a németek lebombázták, a királynő és a kormány Londonba menekült. A megszállás nehéz évei következtek. A háború

⁶³ FEHÉR. *Megy a gőzös...*, 11.

⁶⁴ FEHÉR. *Megy a gőzös...*, 11.

⁶⁵ *Megy a gőzös Belgiumba. Új Ember*, 1948. január 25., 2.

⁶⁶ FEHÉR Klára. *Megy a gőzös Belgiumba. Szabad Nép*, 1948. január 24., 4.

⁶⁷ *Megy a gőzös Belgiumba... Új Ember*, 1948. február 1., 2.

utolsó évében a szövetségeseknek az arnhemi Rajna-híderért folytatott sikertelen küzdelme (Market Garden hadművelet 1944. szeptember) ismét csatatérre változtatta Hollandia egy részét. Ezzel egyidőben a londoni emigráns kormány által meghirdetett vasutas sztrájk, hogy a németek ne tudják mozgatni csapataikat, valamint a tény, hogy az ország déli részét a szövetségesek 1944-45 telére felszabadították, és ezzel a limburgi szénbányákkal megszűnt a kapcsolat, vagyis nem volt fűtőanyag, azt eredményezte, hogy a háború legsúlyosabb hónapjai köszöntöttek Hollandiára. A megszálló német csapatok semmit sem tettek a lakosság ellátása érdekében. Nem volt gáz, áram, fűtőanyag és élelmiszerellátás sem. A nagyvárosokban az emberek éheztek és fáztak, ezért megették a kutyákat, macskákat, virághagymákat, a nyers cukorrépat és általában mindent, ami ehető volt. A szokatlanul kemény télen kivágták tüzelőnek a parkok fáit, felszedték a villamosok talpfáit, illetve tömegesen indultak el gyalog vidékre, hogy a falusi lakosságtól (akiknek volt élelmiszerük) ékszerekért, ruhákért vagy bármi másért ételt cseréljenek. Az „éhezés tele” [hongerwinter] országszerte közel 30.000 áldozatot követelt. Elsősorban Amszterdam, Rotterdam és Hága lakossága szenvedett sokat.⁶⁸ Hollandiát 1945. május 5-én szabadították fel a szövetségesek (brit, kanadai és lengyel csapatok), de az országban még évekig jegyrendszer volt érvényben. Nem csak az élelmiszereket, de a ruhát, cipőt is jegyre adták.⁶⁹ A háború utolsó hónapjaiban elszenvedett megpróbáltatások miatt a holland gyermekek külföldi nyaraltatása, feltáplálása szükségzerű volt. 1945-46-ban több mint 30.000 holland gyermek üdült külföldön: Angliában, Dániában, Svédországban, Svájcban, Belgiumban és Franciaországban.⁷⁰ Hollandia helyzete tehát merőben más volt, mint az első világháború után. Ennek ellenére a hollandok 1947-ben már fogadtak humanitárius gyermektranszportokat Magyarországról, Ausztriából, Franciaországból, illetve kelet-európai zsidó gyermekcsoportokat is.⁷¹ A holland kormány aggódott ugyan a szükös élelmiszer-ellátás miatt, de mégis azt a határozatot hozta, hogy Hollandia területén összesen egyszerre 7.500 külföldi gyermek tartózkodhatott gyermekmentő akciók keretén belül. Ennek a 7.500 fős kontingensnek az ellátásáért nem kértek élelmiszerkompenzációt a küldő országtól.⁷²

⁶⁸ BEEVOR, ANTONY: *Arnhem*. Budapest, Gold Book, 2018. 402.

⁶⁹ A magyar gyermekeket befogadó holland családok külön textiljegyet, illetve ruhajegyet kaptak. HIDEG LORÁNT: Üzenet Hollandiából magyar szülőkhöz. In: *Élet és Jövő*, 1948. november 27., 2.

⁷⁰ SINTEMAARTENSDIJK, JAN: *De bleekneusjes van 1945. De uitzending van Nederlandse kinderen naar het buitenland*. Amsterdam, Boom, 2002. 265.

⁷¹ SINTEMAARTENSDIJK: *De bleekneusjes van 1945...275*.

⁷² A hollandiai egyházak évekig hiába próbálkoztak a kormánynál, hogy akár

Az 1947-48-ban Magyarországról Hollandiába induló gyermekvonatokkal kapcsolatban sok a bizonytalanság. Eddig azt sem sikerült pontosan megállapítani, hogy hány vonat ment Hollandiába.⁷³ Annyi bizonyos, hogy először a római katolikus egyház kezdte el a szervezőmunkát. A Belgiumban sikeres akciót kívánták kiterjeszteni Hollandiára is. 1947. június 14-én a *De Tijd* című országos holland napilap arról adott hírt, hogy J. P. Huybers, haarlemi püspök hozzájárulásával a Haarlemi Püspökségben megalakult egy „R. K. Hongaarse Kinderactie”, vagyis Római Katolikus Magyar Gyermekmentő Akció nevű bizottság, melynek célja, hogy holland nevelőszülőknél magyar gyermekeket üdültesen a püspökség területén.⁷⁴ Knébel Miklós 1947 végén kapott engedélyt a holland kormánytól, hogy a magyar gyermekmentő akció keretében katolikus magyar gyermekeket utaztathasson Hollandiába.⁷⁵ Holland részről egy amszterdami alapítvány, a Segélyakció Magyarorszáért Alapítvány (Stichting Hulpactie voor Hongarije) végezte a szervezőmunkát.⁷⁶

Az első, katolikus gyermekeket szállító vonatot 1947. december 11-én, csütörtökön Mindszenty József bíboros prímás búcsúztatta a Keleti pályaudvaron. A gyermekeket az Actio Catholica választott ki

élelmiszerkompenzáció ellenében, de fogadjanak német gyermekeket is. A holland minisztérium rendíthetetlen maradt, csak 1948-ban, a magyar kontingens kiesésével tört meg a jég. SINTEMAARTENSDIJK: *De bleekneusjes van 1945...*, 282.

⁷³ Hermán M. János két vagy három katolikus és egy protestáns gyermekvonatról ír. HERMÁN M. JÁNOS: Adalékok a hollandiai magyar gyermekmentés történetéhez. Ismeretlen hollandiai adatok: K. H. Miskotte részvétele a magyar gyermekek felkarolásában. In: *Historia Ecclesiastica* IV, (2013), 2. 165-213.; Réthelyi Orsolya egy katolikus és egy protestáns gyermekvonatról számol be írásában. RÉTHELYI ORSOLYA: 1923 Koningin Wilhelmina, moeder van de Hongaren. In: *Wereldgeschiedenis van Nederland*. Szerk: Marjolein 't Hart, Karel Davids, Karwan-Fatah Black, Lex Heerma van Voss, Leo Lucassen, Jeroen Touwen. Amsterdam, Ambo/Antos, 2018. 501-507.; Zichy Henriette visszaemlékezéseiben pedig (tévesen) arról ír, hogy Hollandiába már nem is ment vonat, mert a magyar kormány nem engedte be: „Készen voltak a hollandusok is, de a kormány már nem engedte ki a gyerekeket. Jött a holland vöröskeresztes vonat, nem engedték be.” ZICHY: Hosszú életem alatt... 108.

⁷⁴ R.K. Hongaarse Kinderactie in het bisdom Haarlem. In: *De Tijd*, 1947. június 14., 5.; *Limburgsch Dagblad*, 1947. június 14., 2.

⁷⁵ *De Tijd*, 1949. április 21., 1.

⁷⁶ A holland igazságügyi minisztérium államtitkárának, Th. K. M. J. van Sasse van Ysselt levele a szociális ügyi miniszterhez, Hága, 1949. július 6. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1945-1954. Toegangsnummer: 2.05.117. Inventarisnummer: 12620.

a fővárosi és környékbeli egyházközségek szegény családjából. Az Actio Catholica szociális osztályának vezetője, a gyermekek egyik kísérője, dr. Varasdy Sándorné Zichy Henriette tett jelentést a bíboros főpásztornak az induló gyermekek számáról, majd a főpásztori áldást követően a vonat kigördült az állomásról.⁷⁷

A vonat Belgiumon keresztül 1947. december 15-én érkezett meg a hollandiai Roosendaalba, ahol Knebel Miklós várta és köszöntötte a kis magyar utasokat. A szegényesen öltözött gyerekeket, akiknek többsége lány volt, a hollandok az állomáson teával és édességgel várták. Innen vitték tovább őket a holland befogadó szülőkhöz Rotterdamba, Goudába, Leidenbe, Amszterdamba, Alkmaarba, Bodengravenbe, Alphen aan de Rijnba és Volendamba.⁷⁸ A gyermekek hat havi üdülés után a tervek szerint 1948. június 19-én tértek volna vissza Budapestre.⁷⁹ A 300-ból 221 magyar gyermek azonban csak két nappal később, június 21-én, hétfőn, a déli órákban érkezett a Keleti pályaudvarra. A meglehetősen megritkult létszámú gyermekcsoportot a holland Committé részéről Gerardus Nicolaas Oltshoorn (1892-1967), a *Maasbode* című lap főszerkesztője, a *Stichting Hulpactie voor Hongarije* alapítója és tíz más kísérő hozta haza. A fogadtatás ünnepélyes volt. Több prominens személyiség is megjelent, mint Mihalovics Zsigmond, az Actio Catholica országos igazgatója, a Népjóléti Minisztérium részéről dr. Tóth Árpád, a Vöröskereszt részéről Karász Győző, valamint dr. Falus kormány megbízott. Ezután a holland szervezőbizottság és a holland Vöröskereszt tagjai látogatást tettek az Actio Catholica irodájában, majd másnap visszaindultak Hollandiába.⁸⁰ A magyar szervezők ekkor már aggódva figyelték az eseményeket, mert a vonat csak a kísérőket vitte vissza nyugatra, noha az útra való élelmiszer és minden más felszerelés ott volt a szerelvényeken, készen arra, hogy a következő turnust kivigye.⁸¹ A kommunista minisztériumok részéről már nem volt meg a politikai akarat, hogy kiengedjék a következő vonatnyi gyermeket.

A holland közvélemény szeretettel fogadta a magyar gyermekeket, és visszautazásuk előtt megindító cikk jelent meg a holland sajtóban a kikerekedett, teljesen beilleszkedett, vidám apróságokról,

⁷⁷ A bíboros prímás búcsúztatta a külföldre induló magyar gyermekeket. In: *Magyar Nemzet*, 1947. december 13., 3.

⁷⁸ Hongaarse kinderen in Nederland. In: *Trouw*, 1947. december 16, 2.; Hongaarse pleegkinderen gearriveerd. In: *Nieuwe Leidsche Courant*, 1947. december 15., 3.

⁷⁹ Hongaarse kinderen terug naar hun land. In: *De Tijd*, 1948. június 18., 1.; Hongaarse kinderen keren terug. In: *Limburgsch Dagblad*, 1948. június 19., 1.; Hongaarse kinderen moeten zaterdag vertrekken. In: *De Volkskrant*, 1948. június 18., 3.

⁸⁰ *Új Ember*, 1948. június 27., 4.; *Magyar Nemzet*, 1948. június 23. (szerda), 2.

⁸¹ „Idehaza a belgiumi magyar gyermekek”. *Új Ember*, 1948. július 25., 3.

a „puszta gyermekeiről.”⁸² A gyermekek egy része (mintegy 79 fő) Hollandiában maradt, mely folyamatos problémát okozott mind a holland hatóságoknak, mind a szervezőknek. Volt, aki betegség miatt nem mehetett vissza a gyermekvonattal, voltak akik külön engedélyt kaptak a hatóságoktól, de voltak, akiket a holland nevelőszülők tartottak maguknál illegálisan, ellenszegülve a hatóságok felszólításainak. Ez utóbbiakat Henri de Greeve (1892-1974) holland jezsuita páter és rádiós műsorvezető, egykori antifasiszta ellenálló, rádióban elhangzott beszéde sarkallta erre az elhatározásra.⁸³

„Kedves hallgatók! Ma este ismét nehéz választás előtt állok. Sok mindentről kell beszélünk. A magyar gyerekekről, akiket a bolsevik diktatúra poklába kellene visszaküldenünk, és ami ellen sok nevelőszülő lelkiismerete jogosan ágál. Kell-e, szabad-e árva gyermekeket nyugodt lelkiismerettel visszaengedni, vagy olyanokat, akiknek a szülei könyörögnek, imádkoznak azért, hogy itt maradjon a gyermekük, mert ott testük, lelkük elveszne. Vagy ha életben maradnának, akkor sztálini recept szerint nevelnék fel őket. A választ könnyen kitalálhatjuk. A választásunkat megkönnyíti, hogy amint megtudtam, Magyarországról nem küldenek több gyermeket hozzánk. A vonat, mellyel a következő gyermektornusnak meg kellett volna érkeznie, üresen jött vissza. Ha így állna a dolog, akkor a még Hollandiában tartózkodó gyermekek nyugodtan itt is maradhatnak, ha szüleik nem kérik vissza őket. Vajon éheznenk-e, ha egy kicsiny éhes szájjal többet kell etetnünk...? Ezt a kényes kérdést ajánlom az illetékes hatóságok szíves figyelmébe. Ha mint nevelőszülő egy ilyen kis gyermek lenne az én gondjaimra bízva már csak lelkiismereti okokból sem engedném vissza őt Magyarországra. Azokat a nevelőszülőket, akik a gyermeket nem engedik visszautazni vagy elbujtatják, kivéve ha az igazi szülők visszakérik a gyermeket, ne gyötörje a rossz lelkiismeret. És ha a rendőrkapitány köteles a családotól elhozni a magyar nevelt gyermekeket, akkor a kapitány olyan rendőrt küldjön ki a családhoz, aki maga is családapa. Azzal rendben is lesz a dolog.”⁸⁴

(Pusztai Gábor fordítása)

Greeve lelkiismereti alapon polgári engedetlenségre szólítja fel a nevelőszülőket. A hatóságok ellen lázít, sőt a hatóságot is arra ösztönzi, szabotálja el a magyar gyermekek visszaküldését. Voltak, akik ezen

⁸² „Poesztajeugd gaat Volendam verlaten”. *Het Parool*, 1948. június 14., 3.

⁸³ A holland igazságügyi minisztérium államtitkárának, Th. K. M. J. van Sasse van Ysselt levele a szociális ügyi miniszterhez, Hága, 1949. július 6. Nationaal Archief Den Haag, Ministerie van Buitenlandse Zaken, 1945-1954. Toegangsnummer: 2.05.117. Inventarisnummer: 12620.

⁸⁴ Greeve 1948. szeptember 18-i rádióbeszédének nyomtatott változata: Greeve, H. de: Hongaarse kinderen. In: *Lichtflitsen: orgaan van de lichtbaken*, 7/1, 1948. október 2., 1.

felbátorodva valóban elbújtatták a kis magyarokat és nem engedték vissza a gyermekeket Magyarországra, ezzel nem kis bonyodalmat okozva a holland rendőrségnek és külügyminisztériumnak.

Az a tény, hogy az első gyermekvonat Magyarországról kizárólag katolikus gyermekeket szállított Hollandiába, heves tiltakozást váltott ki a holland protestáns oldalon. Ennek következtében a holland kormány engedélyt adott ugyanennyi (tehát 500) protestáns magyar gyermek fogadására.⁸⁵ 1947 nyarán már folytak egyeztetések a Magyar Református Egyház és a holland protestáns egyházak képviselői között egy esetleges magyar református gyermeküdtetési akcióról.⁸⁶ 1947. november 5-én a Holland Református Egyházak Diakóniai Szolgálata nevében ennek igazgatója, Albertus Hofman levélben kereste meg Ravasz László püspököt és felajánlotta magyar gyerekek hollandiai üdtetését.

„A sajtóból és az Önök súlyos helyzetben lévő hazájából hozzánk eljutott hírekből értesültünk a magyarországi állapotokról. Ezek alapján úgy határoztunk, hogy megpróbálunk néhány, magyar nagyvárosból származó gyermekcsoportot holland nevelőszülőknél elhelyezni valamennyi időre, hogy a gyermekek a jó ételek mellett élvezhessék a holland erdei- és tengeri levegő jótékony hatását is.”⁸⁷ (Pusztai Gábor fordítása)

Magyar részről Ravasz László református püspök, ismerve a háború utáni holland helyzetet, nem tartotta etikusnak, hogy a holland segítséget elfogadja. Másrészt ő is tisztában volt a gyermekeket különösen súlyosan érintő magyarországi nyomorral, éhezéssel, nélkülözéssel. Emellett azt is látta, hogy katolikus részről az akció már elindult. Ezért végül elfogadta a hollandok ajánlatát, és 1947. november 12-én Pap Lászlót bízta meg a szervezői munkával.⁸⁸ Pap László (1908-1983)

⁸⁵ Sintemaartensdijk, *De bleekneusjes van 1945...*, 275.

⁸⁶ Pap László levele baron Van Tuyll van Serooskerkenhez, Budapest, 1947. június 24. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

⁸⁷ „Zoowel door de pers alsook door berichten welke wij uit Uw zwaar getroffen land ontvangen, hebben wij besloten pogingen in het werk te stellen om eenige groepen kinderen uit Uwe groote steden voor eenige tijd in ons land bij Nederlandsche families onder te brengen, om deze kleinen naast goed voedsel ook van de Hollandsche bos- en zeeluch te doen genieten.” A. Hofman levele Ravasz Lászlónak, Utrecht, 1947. november 5. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

⁸⁸ Ravasz László levele Albertus Hofmannak, Budapest, 1947. december 2. Magyarországi Református Egyház Zsinati Levéltára (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

református lelkipásztor, teológiai tanár tanulmányait Debrecenben, Zürichben és Utrechtben végezte, jól beszélt németül, hollandul és angolul is. Ő volt az egyházi újjáépítési segélyosztó bizottság vezetője, vezetőségi tagja volt a Református Világszövetségnek és az Egyházak Világtanácsa Központi Bizottságának is. Kiváló nemzetközi kapcsolatainak volt és következetes, megalkuvást nem tűrő vezető, különlegesen jó szervező volt. Pap mellett az Országos Református Szociális Szolgálat vezetője, Domján János volt a szervezés másik kulcsembere, aki korábban már tapasztalatot szerzett a dán és a svájci gyermeküdtetés terén, illetve a külföldi segélyek elosztását is ő koordinálta. Pap felvette a kapcsolatot a budapesti holland diplomatával, H. A. Hoofftal,⁸⁹ a már említett Albertus Hofmannel és baron van Tuyll van Serooskerkennel, az Interchurch Reconstruction Committee (IRC) hollandiai szervezőbizottságának tagjával.

Eközben egy másik szálon is elkezdődött a szervezés. Az 1944 óta Hollandiában élő magyar író, Kisjókai Szakál Erzsébet (1909-1988), Ravasz László püspök régi ismerőse is kereste a lehetőséget a magyar református gyermekek hollandiai üdtetésére. Szakál Erzsébet annak a Széll Sándornak volt az özvegye, aki 1926-tól öt éven keresztül a rotterdami magyar konzulátus munkatársa volt.⁹⁰ 1928 decemberében kötöttek házasságot a hollandiai Hilversumban. Hollandiában Széll volt a magyar revíziós mozgalom irányítója, melybe számos Hollandiában tanuló magyar diák is bekapcsolódott.⁹¹ Magyar nyelvkönyvet is írt hollandok számára *De vlugge Hongaar* címmel és 1928-ban holland nyelvkönyvet írt magyarul.⁹² Hazaérkezése után Széll a Shell Kőolaj Rt-nél dolgozott Budapesten.⁹³ 1944-es halálát követően özvegye, Szakál Erzsébet két lányával (két fia ekkor már Svájcban volt) Hollandiába költözött, ahol 1949-ben hozzáment egy hilversumi bíróhoz, André van Assendorphoz.⁹⁴ Szakál 1947. szept-

⁸⁹ Hendrik A. Hooff nagyköveti kinevezésére csak egy évvel később, 1948. szeptember 1-én került sor. Ekkor nyújtotta át megbízólevelét a magyar köztársasági elnöknek, Szakasits Árpádnak. *Magyar Nemzet*, 1948. szeptember 3., 3.

⁹⁰ Bozzay Réka: Vilma királynő utca Debrecenben? In: *Debreceni Szemle*, 28/1 (2020/1), 71-79.

⁹¹ Moldovai Péter Attila: Fülöp Ferenc lelkipásztor életrajza. In: *Sóvidék*, 4/2 (2012. november), 17-25.

⁹² Széll Sándor: *De vlugge Hongaar: handleiding om zonder onderwijzer in korten tijd Hongaarsch te leeren lezen, schrijven en spreken*. Kampen, Zaalsman, 1923.; Széll Sándor: *Holland nyelvten és társalgó*. Budapest, Lingua, [1928].

⁹³ Bozzay: Vilma királynő utca... 75.

⁹⁴ Hongaarse schreef in Nederland een roman over de opstand. In: *De Telegraaf*, 1958. május 31.,

tember 6-án egy helyi holland lapban megindító cikkben adta közre, hogy egy protestáns magyar gyermeküdtetésési akció előkészületei folynak Hollandiában. Arra szólította fel az olvasókat, hogy ha tehetik, jelentkezzenek befogadószülőnek.⁹⁵ A holland kormánnyal is tárgyalásokat folytatott az ügyben. Kisjókai Szakál Erzsébet 1948 júniusában az *Élet és Jövő* című lapban arról számolt be, hogy a hollandiai szervezőbizottság élén Van Ruler⁹⁶ és Miskotte⁹⁷ professzorok igen fontosnak tartják az akciót, de szerintük csak a katolikus és református együttműködés lehet eredményes. Van Ruler kiemeli: „Egyoldalú akciónak nem lenne eredménye, tehát nem lehet csak katolikus, vagy csak protestáns akciót csinálni.”⁹⁸ Azonban a katolikus-református együttműködés Magyarországon nem volt súrlódásmentes.⁹⁹ Hozzá kell tennünk, a református egyházon belül is, holland partnerekkel is, testvéregyházakkal kapcsolatban is sor került számos kisebb konfliktusra. Többen is igyekeztek ugyanis protekciót kérni, néha kikövetelni, a hivatalos utat megkerülve előnyökhöz jutni és egyes gyermekek hollandiai kiutazását így elérni. Pap László vezetői kvalitásait dicséri, hogy nem riadt vissza a konfrontációtól, könyörtelen következetességgel szállt szembe a hazai potentátokkal és külföldi kegykeresőkkel. Mindvégig tartotta magát az eredeti megállapodáshoz és csak szociálisan rászorult, lesóványodott gyermekeket engedett ki.

A holland kormány sokáig Kisjókai Szakál Erzsébet szervezésében kívánta megoldani a protestáns magyar gyermekek hollandiai üdtetését és ennek jegyében nem is volt hajlandó más partnerrel tárgyalni az ügyről. Az IRC képviselői ekkor még csak a partvonalon kívülről, passzívan voltak kénytelenek szemlélni az eseményeket.¹⁰⁰ Kisjókai Szakál azonban a sajtóban közzétett felhívásokon és cikkeken kívül nem tudott egyetlen transzportot sem megszervezni, noha a holland kormány egy 500 főből álló magyar gyermekcsoport hollandiai üdtetését engedélyezte neki. Ez hosszú hónapokig tétlenségre kárhóztatta a holland IRC-t, Pap László pedig Budapesten

⁹⁵ Erzsébet Szakál de Kisjókai: Hongaarse kinderuitzending. In: *De Gooi- en Emlander*, 1947. szeptember 6., 2.

⁹⁶ Arnold van Ruler (1908-1970) az Utrechti Egyetem teológiai professzora.

⁹⁷ Kornelis Heiko Miskotte (1894-1976), a Leideni Egyetem teológiai professzorának, szerepe az akcióban nem teljesen világos. Lásd erről: Hermán M. János, „Adalékok...”, 197.

⁹⁸ Szakál Erzsébet: Magyar gyermekek Hollandiában. In: *Élet és Jövő*, 1948. június 19., 6.

⁹⁹ Lásd erről Pap László és Varasdy Sándorné levelezését, (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹⁰⁰ F. L. S. F. baron Van Tuyll van Serooskerken levele Pap Lászlóhoz, Hága, 1948. február 5. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

tanácstalanul várta a holland fél választ.¹⁰¹ Pap még 1948. március 27-i levelében is ugyanazokat a szervezéssel kapcsolatos alapvető és még mindig megválaszolatlan kérdéseket tette fel a hollandoknak, mint öt hónappal azelőtt és kétségbe vonta, hogy az elvesztegetett idő miatt egyáltalán kivitelezhető-e még az akció.¹⁰² Eközben a katolikus gyermekvonatok gépezete olajozottan működött.¹⁰³ Mikor nyilvánvalóvá vált, hogy Kisjókai Szakál Erzsébet akciójának semmilyen eredménye sincs, baron Van Tuyll kapcsolatba lépett a holland egyházi vezetőkkel, majd a kormánnyal és elérte, hogy a holland kormány az IRC-t bízta meg a szervezéssel. Kisjókai Szakál akcióját pedig valahogy le kellett állítani vagy legalábbis semlegesíteni. Ennek érdekében holland részről baron Van Tuyll van Serooskerken rendkívül udvarias levélben kérte meg Kisjókai Szakál Erzsébetet, hogy a továbbiakban csak Pap Lászlón keresztül szervezzék a gyermeküdültetést, vagyis egyedül Pap legyen a magyar kontakt.¹⁰⁴ Ennek eredményeként Kisjókai Szakált és eddigi kapcsolatait integrálták az IRC-be mint „Kindercommittee” [gyermekbizottság] alcsoportot.¹⁰⁵ Hollandiában 1948 márciusára már 2500 család jelentkezett a Protestáns Egyházak Diakóniai Szolgálatánál, hogy szívesen befogadnának egy magyar gyermeket.¹⁰⁶ Közben a magyar sajtóban hirdetések jelentek meg, melyben a protestáns magyar gyermekvonatra toboroztak kiutazókat: „Száz debreceni gyermek megy üdülni Hollandiába. A hollandi református egyház értesítette a debreceni református egyházat (sic), hogy száz szegény magyar gyermek háromhavi üdültetését vállalja Hollandiában.”¹⁰⁷ A *Friss Újságban* néhány hónappal később a következő hír jelent meg:

„Gyermeküdültetés Hollandiában. A tiszántúli református gyermekek számára új, féléves hollandiai üdültetést szerveznek. Csak 6-12 éves, egészen lesoványodott gyermekeket visznek ki. Útiköltségük 160 forint. Bővebb felvilágosítással a debreceni református püspöki hiva-

¹⁰¹ Pap László levele F. L. S. F. baron Van Tuyll van Serooskerkennek, 1948. március 27. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹⁰² Pap László levele F. L. S. F. baron Van Tuyll van Serooskerkennek, 1948. március 27. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹⁰³ F. L. S. F. baron Van Tuyll van Serooskerken levele a budapesti holland nagykövethez, H. A. Hoofthoz, Hága, 1948. február 16. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹⁰⁴ F. L. S. F. baron Van Tuyll van Serooskerken levele E. M. Szakál de Kisjókához, Hága, 1948. március 23. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹⁰⁵ M Schiff levele Papp Lászlóhoz, Hága, 1948. március 25. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹⁰⁶ A. Hofman levele a Magyarországi Református Egyház Zsinatának elnökéhez, Utrecht, 1948. március 12. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹⁰⁷ *Kis Újság*, 1948. április 15.

tal szolgál.”¹⁰⁸

A két újsághírből is látszik, hogy a koncepció folyamatosan változott. Tavasszal még három hónapos üdülésről szóltak a hírek, júniusban már hathónaposról. Végül a hat hónapos kinntartózkodás mellett döntöttek a szervezők.¹⁰⁹ 1948 májusában megtörtént a gyermekek kiválogatása, a listát összeállították, és a belügyminisztérium kiállította a gyermekeknek a közös útlevelet.¹¹⁰ A szülők a helyi lelkésznél tudtak jelentkezni az útra, és itt kellett kifizetni az útiköltséget is. Az újsághírben megjelölt 160 forintos útiköltség végül 180 forint lett, ami sokak számára riasztóan magas volt. Egy kezdő tanító fizetése 1947-ben 300 Ft volt, egy mérnöké 250 Ft körül mozgott, egy kezdő orvos 700 Ft-ot keresett.¹¹¹ Ha meggondoljuk, hogy akkoriban 1 kg cukor 7 Ft-ba, 1 doboz cigaretta 2 Ft-ba, 1 liter tej 1,10 Ft-ba, 1 liter benzin 1,60 Ft-ba került, világos, hogy a 180 forintos útiköltség sok családnak komoly anyagi terhet jelentett.¹¹² A költségeket vagy azok egy részét az egyházközség is átvállalhatta, ha a szülők nem tudtak fizetni, de ez gyakran félreértésekhez vezetett. Ennek következményeként nem is folyt be mindenhol a várt összeg. Domján János 1948. június 9-én, tehát egy jó hónappal a vonat indulása előtt, Pap Lászlónak írott levelében részletesen kifejti, hogy 2.245 Ft a kinnlévőség és ennek behajtása majdhogynem reménytelen.¹¹³ A gyermekeket szociális rászorultság alapján, illetve alultápláltság esetén válogatták be a csoportba. Ezután orvosi vizsgálaton estek át. Fertőző betegségben szenvedő gyermekeket nem engedtek kiutazni. Különösen a tébécések kiszűrésére helyeztek nagy hangsúlyt. A gyermekek hollandiai utazásához hozzájárult az amerikai magyarok pénzadománya is, melyet az Amerikai Magyar Református Egyház (Evangelical and Reformed Church) küldött.¹¹⁴

A Holland Vöröskereszt 11 vagonból álló különvonata a tervek szerint 1948. június 15-én indult volna holland kísérőkkel Budapestre,

¹⁰⁸ *Friss Ujság*, 1948. június 10., 2.

¹⁰⁹ Pap László levele baron Van Tuyll van Serooskerkenhez, Budapest, 1948. április 19. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹¹⁰ Pap László levele baron Van Tuyll van Serooskerkenhez, Budapest, 1948. május 26. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹¹¹ Németh József: Értelmiség és érdekvédelem 1944-1948. In: *História*, (1988/6), 72-74.

¹¹² Marton Ádám: Infláció, fogyasztói árak Magyarországon a második világháború után I. (1945-1968). In: *Statisztikai Szemle* 90/5 (2012 május), 373-393.

¹¹³ Domján János levele Pap Lászlónak, Budapest, 1948. június 9.

¹¹⁴ J. Hutchison Cockburn levele Pap Lászlóhoz, 1948. április 29. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

hogyan az üdülésre váró 500 magyar gyermeket felvegye,¹¹⁵ de az indulás időpontját elhalasztották július 8-ra.¹¹⁶ A vonat végül július 11-én érkezett a Keleti pályaudvarra. A kísérők felét a hollandiai Vöröskeleszt adta, akiknek a vezetője F. C. Jaski, a másik felét a hollandiai magyar gyermeksegély akció adta, vezetőjük A. Van der Walle volt. Az 500 magyar protestáns gyermeket szállító vonatra 1948. július 12-én este 6-kor kezdték meg a felszállást a gyerekek, vagyis a vidékről érkezők aznap Budapestre tudtak utazni, nem kellett a fővárosban éjszakázniuk. A vonat utasai, 240 fiú és 260 leány egyházkerületi, illetve területi megszűtása a következő volt:¹¹⁷

Terület	Fiúk	Lányok
Tiszántúl	72	84
Tiszáninnen	21	38
Dunántúl	32	27
Vértesalja	19	22
Pest környéke	28	27
Budapest	69	61
Tartalék	21	29
Összesen:	262	288
Összesen: 550		

A vonat 20:35-kor indult Budapestről, a Keleti pályaudvarról. A vonat utasai között ott ült az akkor 11 éves, a listán 48. sorszámmal szereplő, debreceni Menyhárt Márta is. Akkor a kis Márta a Debreceni Református Dóczi Leánynevelő Intézet nyolcosztályos gimnáziumának elsős diákja volt. Emlékei szerint fülkés vagonokban utaztak. Az üléseket ki lehetett húzni, azon aludtak, hatan, nyolcan egy kupéban.¹¹⁸ A vonat Venlonál lépte át a német-holland határt, ahol a szervezők már várták a kis magyarok érkezését. A várakozó segítők között ott volt az amszterdami Vrije Universiteit teológus hallgatója, Hideg Loránt is, aki több magyar ösztöndíjassal együtt (Végh József, Kovács Ilona, Tüski István) tolmácsként segítette a munkát. Venloban autóbuszokra szálltak a gyerekek, és két táborban helyezték el őket: a Kamp Horst-Americában, illetve a Kamp Wellben. Itt öt

¹¹⁵ *Új Ember*, 1948.

¹¹⁶ Pap László levele baron Van Tuyll van Serooskerkenhez, Budapest, 1948. május 19. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹¹⁷ Holland gyermekvonat 1948 névjegyzéke. (MREZSLEV) 11. fond, 41. doboz.

¹¹⁸ Interjú MENYHÁRT Mártával, Debrecen, 2009. április 24.

napig karanténban voltak, és orvosi vizsgálatnak vetették alá őket, valamint mindenki kapott diftéria elleni oltást.¹¹⁹ A vonat július 19-én érkezett az utrechti főpályudvarra. Utrechtben egész fogadóbizottság várta a vonatot. Az utrechti kultúrpalota (Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen)impozáns épületében, ahol Liszt Ferenc és Johannes Brahms is koncertezett egykor, Van Tuyll van Serooskerken báró, a Hollandiai Egyházak Gyermekakciója (Interkerkelijk Bureau Pleegkinderen) helyettes elnöke, a kormány nevében a szociálpolitikáért felelős főtitkár, A. A. van Rhijn köszöntötte a gyermekeket. Az utóbbi szónok annyira az esemény hatása alatt volt, hogy köszöntője közben spontán felajánlotta a jelenlévőknek, hogy ő is befogad egy magyar gyermeket.¹²⁰ A holland protestáns egyházak nevében a református K. H. E. Gravemeyer (Hervormde kerk), illetve a „szigorú református” H. A. L. van der Linden (Gereformerde kerken) köszöntötte a jelenlévőket.¹²¹ Az 500 gyermek közül 350 Utrechtben maradt, a többiek tovább utaztak Haarlembe, ahonnan az Észak-Holland tartomány különböző településeire kerültek. Menyhárt Márta a protestáns többségű kisvárosban, Huizenben talált otthonra, a Gooi-tó (Gooimeer) partján. Ide busszal érkezett Márta (Lakatos Gabriellával és még néhány fiúval együtt). Mindenkit a templomba vittek, ahol a nevelőszülők várták a kis magyarokat. Mártát a háromgyermekes Van Es család fogadta be. A családfő, G. Van Es „Pokon” márkájú növénytápszereket és műtrágyát árusító, utazó ügynök volt. A „papa” szolgálati autójával állandóan úton volt, de gyakran vitte magával a feleségét és Mártát is. (A család három gyermeke már felnőtt volt, dolgozni jártak.) Ezért Márta sokat volt úton, volt Rotterdamban, Hágában és a tengerparton is. Lassan megtanulta a nyelvet is, persze csak konyhanyelv szinten. Az új környezethez lassan szokott csak hozzá, és a honvágy is nagyon erősen kínozza, hiányoztak a szülei. A holland ételeket nehezen szokta meg, de a bőséges reggeli, főleg a *hagelslag*gal, vagyis csokireszelékkel megszórt vajas kenyér nagyon ízlett neki. Gyakran rácsodálkozott a boltok bőséges kínálatára, az emberek kedvességére. Iskolába csak néhány napig járt, mivel nyelvtudás hiányában az oktatást nem tudta követni és csak elvonta az osztálytársak figyelmét a tanulásról, a nevelőszülők hamar kivették az iskolából. Vasárnaponként az egész család elment templomba. Az otthoniakkal rendszeres levelezésben állt.¹²²

A vonat 1949. január 19-én érkezett vissza Budapestre, 491 gyermekkel. A hiányzó 9 gyermek betegség miatt maradt kint a holland

¹¹⁹ Hideg Loránt: Egész Hollandia várta a magyar gyermekek érkezését. In:

Élet és Jövő, 1948. augusztus 7., 3.

¹²⁰ Hongaarse kinderen aangekomen. In: *Trouw*, 1948. július 20., 2.

¹²¹ Hongaarse kinderen aangekomen. In: *Trouw*, 1948. július 20., 2.

¹²² Interú Menyhárt Mártával, Debrecen, 2009. április 24.

nevelőszülőknél. A legnagyobb súlygyarapodás 22 kg, de átlagosan is 5 kg volt. A gyerekek ajándékokkal megrakodva tértek haza, a hollandok közel 2000 csomagot küldtek a vonattal Magyarországra.¹²³ A vonat még aznap éjjel, január 19-én, 23:00 órakor üresen indult vissza, hogy másnap Bécsben 500 osztrák gyermeket vegyen fel és vigyen Hollandiába.¹²⁴

A második református gyermekvonat indulását, mellyel újabb 500 gyermek utazott volna ki, 1948. szeptember 23-ra tervezték. A Dinnyés Lajos vezette kormány népjóléti minisztere, a kommunista Olt Károly ezt augusztusban engedélyezte is, de az engedély kiadása után néhány nappal behívták a minisztériumba Pap László helyettesét, és Olt közölte vele, a minisztérium minden külföldi gyermeküldötést leállított.¹²⁵

Hollandiában miniszteri rendelkezés alapján egy időben összesen 7.500 külföldi gyermek tartózkodhatott, de mivel a magyar 500 fős kvóta kiesett, helyére egy német gyermekekből álló, jóval népesebb, 2.500 fős csoport jutott hollandiai üdüléshez. Ők Berlin amerikai, brit és francia megszállási övezetéből érkeztek és 1948. november 23-án kaptak beutazási engedélyt a hollandoktól.¹²⁶

Összegzés

A második világháború utáni magyar gyermeküldötés tehát amelllett, hogy humanitárius és szociális szempontok alapján kétséget kizáróan szükséges volt, politikai színezetet is kapott. Az akció lezárása 1948 augusztusában egy új korszak kezdetét jelentette. Az egyházi iskolák államosítása, az MKP és a szociáldemokraták kényszerházassága, az egyházi vezetők háttérbe szorítása, majd elhallgattatása, börtönbe vetése (Ravasz László református püspököt 1948 áprilisában lemondatták, Ordass Lajos evangélikus püspököt koncepció perben ítélték két év börtönre, decemberben pedig Mindszenty bíborost is letartóztatták, ő életfogytiglant kapott), az ellenzéki politikusok emigrációba kényszerítése és a pártok felmorzsolása, a téészesítés programja (1948. augusztus 20.), az ipari üzemek államosítása után és a Vörös Hadsereg megszálló csapataival a háta mögött a Rákosi Mátyás által irányított kommunista vezetés igazán nyeregben érezhette magát. Ezért többé már nem volt tétje a gyermeküldötésnek mint választási propagandának.

¹²³ Pap László beszámolója a Magyar Református Konvent elnökségének, Budapest, 1949. február 2. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹²⁴ F. C. Jaski levele Pap Lászlónak, Hága, 1948. december 24. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹²⁵ Pap László levele Nettie Ross-Regeurnek, Budapest, 1948. 10. 19. (MREZSLEV) 11. fond, 42. doboz.

¹²⁶ Sintemaartensdijk: *De bleekneusjes van 1945...*, 282.

Azoknak a többsége, akik megjárták a gyermekvonatokkal Dániát, Svájcot, Hollandiát vagy Belgiumot, sokáig, gyakran életük végéig kapcsolatot tartottak a kinti nevelőszülőkkel vagy azok gyermekeivel. Számukra a többhónapos, gyakran féléves kinntartózkodás életre szóló élmény maradt.¹²⁷

¹²⁷ A második világháború utáni gyermekvonatokról lásd bővebben: Pusztai Gábor: Gyermekmentő akciók a második világháború után Magyarországon. In: Aalders, Maarten J., Pusztai Gábor, Réthelyi Orsolya (szerk.): *A gyermekvonatok. Élő hid Magyarországra, Hollandia és Belgium között az első világháború után*. Budapest, L'Harmattan, 2020. 163-193.